

Список використаних джерел:

1. Єзеров А. Конституційна безпека як складник національної безпеки України. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 2. С. 60–67.
2. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: дата звернення: 03.06.2022).
3. Лок Джон. Два трактати про правління / пер. з англ. Павло Содомора. К. : Наш Формат, 2020. 312 с.
4. Шмитт К. Политическая теология. М. : Канон-пресс-Ц, 2000. 336 с.
5. Шмитт К. Диктатура. От истоков современной идеи суверенитета до пролетарской классовой борьбы. СПб. : Наука, 2005. 329 с.
6. Waldron Jeremy, *The Rule of Law*, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/rule-of-law>
7. Lazar N. C. States of emergency in liberal democracies (Cambridge University Press, 2009).
8. Dyzenhaus David, “States of Emergency” in *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, ed. Michel Rosenfeld and Andras Sajó (Oxford University Press, 2012), P. 442–462.
9. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії / пер. з англ. К. : Наш формат, 2019. 608 с.

Ключові слова: конституційна безпека, надзвичайні стани, конституціоналізм.
Key words: constitutional security, state of emergency, constitutionalism.

АФАНАСЬВА МАР'ЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, професор*

ГРОМАДСЬКА ДОВІРА ДО ЕЛЕКТРОННОГО ГОЛОСУВАННЯ: СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Вже друге десятиліття в світі традиційні паперові бюлетені на виборчій дільниці змагаються з інтернет-голосуванням за лідерство. І якщо до пандемії перевага була на боці паперу та ручки, то COVID-19 надав друге дихання цьому процесу. Для України питання запровадження голосування через Інтернет додатково актуалізували війна, окупація великих територій, евакуація за межі країни 6,8 млн громадян [1] та 8 млн внутрішньо переміщених громадян в країні [2]. Після закінчення воєнного стану на порядку денному, серед іншого, буде питання: як забезпечити участь виборців за кордоном, переміщених осіб та виборців, які перебувають під окупацією, а також як провести вибори із

зруйнованою інфраструктурою (автодороги, приміщення виборчих дільниць тощо).

Очевидно, що електронне голосування дозволяє більшій кількості виборців віддати свої голоси, беручи участь у виборах з будь-якого місця на свій вибір. Але вирішальне значення для прийняття та використання нових інтернет технологій має громадська довіра.

Керівники Міністерства цифрової трансформації України підтверджують, що важливим питанням запровадження електронного голосування залишається готовність і довіра самих виборців [4]. «Треба, щоб люди підготувалися ментально. Ще багато людей поки бояться цифрової держави...» [5].

Зазначене підтверджують і дані соціологічних опитувань, проведених у листопаді 2021 року в Україні, так 65,9 % громадян України не довіряють голосуванню через Інтернет, серед респондентів старше 60 років цей показник сягає позначки 76,8 % [8].

Чому електронне голосування – це місце недовіри? Ми довіряємо цифровому простору фінанси, майно, персональні дані, підпис (згоду), але не свій голос? Соціологічне опитування та попередні дослідження не дають відповіді на це та похідні питання: від яких ключових факторів залежить довіра, чи можна подолати існуючі проблеми та які заходи цьому сприяють.

В дослідженні «Впровадження електронного голосування: основні аспекти» Міжнародний інститут демократії та сприяння виборам (International IDEA) запропонував в якості методологічного інструменту дослідження «Піраміду довіри до електронного голосування» [6].

Вершиною піраміди – і кінцевою метою виборчої реформи – є надійний виборчий процес, який користується високим рівнем довіри громадянськості та довіри до нової системи. Два ключових рівня піраміди – це соціально-політичний та операційно-технічний.

За відсутності публічної презентації технічної та технологічної складових е-голосування, яке пропонується впровадити в Україні, як і законодавчих напрацювань в цій сфері, обговорення операційно-технічного контексту є передчасним. Інше питання, це суспільно-політичний контекст, який складається з таких елементів як: (i) Довіра до адміністрування виборів і довіра до ширшої виборчої системи; (ii) Політичний консенсус; (iii) Соціальний контекст; (iv) Час [6].

Саме сприятливий соціально-політичний контекст значною мірою сприяє запровадженню електронного голосування і може тимчасово навіть приховати проблеми, які можуть виникнути при детальному технічному впровадженні. В той же час, негативний соціально-політичний контекст створює серйозні ризики, навіть якщо технічні та експлуатаційні засади електронного голосування є надійними. Слабка соціально-політична підтримка перешкоджатиме впровадженню надійного рішення для електронного голосування, оскільки опонентам буде набагато легше підірвати довіру до цієї технології голосування, вказуючи на деякі притаманні їй слабкі сторони [6]. «Кіберзлочинцям навіть не потрібно зламувати систему електронного голосування – вони

можуть інформаційними методами підірвати довіру суспільства до електронних виборів» [7]. Тоді вже сама технологія електронного голосування стане джерелом недовіри.

Систему е-голосування можна запровадити лише за умови, що виборці довіряють нинішній виборчій системі. Якщо такої довіри не існує, виборці, швидше за все, не матимуть довіру до нових електронних виборів. «ІТ-інструменти не є панацеєю для вирішення існуючих проблем у сфері виборів. ... там, де вже існує недовіра до виборчого процесу, його цифровізація не покращить ситуацію; навпаки, це може ще більше підірвати довіру виборців» [3].

Довіра – це багатовимірне явище, її збереження чи формування потребують завчасної спільної роботи державницьких та громадських інститутів, створення об'єднаного простору представників академічних кіл та експертів для плідного обговорення кожного етапу впровадження технології електронного голосування. Публічні дебати сприяли б довірі суспільства до системи, забезпечили б прозорість процесу прийняття рішень. Важливим є створення діалогу з громадянами, щоб дізнатися їхню думку та уподобання, їх побоювання, щодо використання технології е-голосування. До того ж, складовою підвищення громадської довіри є і освіта виборців, підвищення обізнаності та поінформованості громадян.

Список використаних джерел:

1. The European Union Agency for Asylum (EUA). Ukraine Crisis: Data and Analysis. URL: <https://euaa.europa.eu/ukraine-crisis-data-and-analysis>
2. Міжнародної організації з міграції (МОМ). Кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в Україні перевищила 8 млн людей: звідки й куди їхали найбільше. *Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України*. URL: <https://www.minre.gov.ua/news/kilkist-vnutrishno-peremishchenyh-osib-vpo-v-ukrayini-perevyshchyla-8-mln-lyudey-zvidky-y-kudy>
3. Lenarčič J. Address by Ambassador Janez Lenarčič, Director of the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), at the OSCE Chairmanship Expert Seminar on the «Present State and Prospects of Application of Electronic Voting in the OSCE Participating States», in Vienna, Austria 2010, 16 sept. URL: www.osce.org/odihr/71361
4. Радчук. О. Цифровізація довіри: чи готові українці до виборів онлайн. *Слово і діло*. 2021, 19 жов. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/10/19/kolonka/aleksandr-radchuk/polityka/cyfrovizacziya-doviry-chy-hotovi-ukrayinczi-vyboriv-onlajn>
5. «Багато людей бояться цифрової держави». Федоров пояснив, чи можливі електронні вибори президента України в 2024 році. *Новое время*. 2020, 15 лист. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/vibori-prezidenta-2024-v-ukrajini-mozhut-proyti-v-elektronniy-formi-fedorov-50123636.html>
6. Introducing Electronic Voting: Essential Considerations. PolicyPaper. 2011 Dec. Stockholm: International IDEA. URL: <http://www.eods.eu/library/IDEA.Introducing-Electronic-Voting-Essential-Considerations.pdf>

7. Проблема в довірі? Світова фахівчиня з кібербезпеки оцінила перспективи електронних виборів в Україні. *Новое время*. 2021, 13 лист. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/elektronni-vibori-nebezpechni-chi-ni-chi-varto-yti-shlyahom-estoniji-ekspert-novini-ukrajini-50195355.html>
8. Суспільно-політичні настрої населення України: актуальні політичні події за результатами телефонного опитування, проведеного 26–29 листопада 2021 року. *Київський Міжнародний інститут соціології*. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1074&page=2>

Ключові слова: вибори, громадська довіра, довіра, електронне голосування, інтернет-голосування, соціально-політичний контекст.

Key words: elections, public trust, trust, e-voting, Internet-voting, socio-political context.

МІШИНА НАТАЛЯ ВІКТОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, професор*

ІНСТИТУТИ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ (НА МАТЕРІАЛАХ ГРОМАДСЬКИХ СЛУХАНЬ)

Громадські слухання – це зустрічі з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, під час яких члени територіальної громади можуть заслуховувати їх, порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення, що належать до відання місцевого самоврядування.

Відповідно до Закону від 21 травня 1997 р. «Про місцеве самоврядування в Україні» проведення громадських слухань, з одного боку, є правом територіальної громади, а з іншого – мають проводитись не рідше одного разу на рік. Пропозиції, які вносяться за результатами громадських слухань, підлягають обов'язковому розгляду органами місцевого самоврядування.

Громадські слухання є важливим інститутом місцевої демократії, використання якого є доволі утрудненим з огляду на відсутність належної нормативної регламентації. Наразі норми Закону від 21 травня 1997 р. «Про місцеве самоврядування в Україні» у частині громадських слухань загального характеру не конкретизовано на державному рівні, порядок організації громадських слухань визначається статутом територіальної громади. Крім того, сільські, селищні, міські ради часто затверджують положення про громадські слухання своїми рішеннями.

Як правило, місцеві ради виходять з того, що громадські слухання мають відкритий характер, до них залучаються усі зацікавлені особи. Найбільш типовими предметами громадських слухань є проекти нормативних актів органів місцевого самоврядування, різноманітні програми, звіти та доповіді представників органів місцевого самовря-